

H. TRISTRAM ENGELHARDT, JR.

DUPĂ DUMNEZEU

Morala și bioetica într-o epocă secularizată

Ediție îngrijită, traducere din limba engleză,
studiu introductiv și note de Dr. Andrei DÎRLĂU

Prefață de Pr. prof. univ. dr. Emil JURCAN

Cuvânt înainte de Diac. prof. univ. dr. Ryan Sampson NASH

Postfață de Prof. univ. dr. Vasile ASTĂRĂSTOAE

DOXOLOGIA
Iași, 2023

Cuprins

„Fost-a om trimis de la Dumnezeu” (Ioan 1, 6) (Emil Jurcan) ...	11
<i>Cuvânt înainte</i> (Ryan Sampson Nash)	15
<i>Studiu introductiv</i> (Andrei Dîrlău)	21
Mulțumiri	57
Introducere: Morala, bioetica și eșecul Iluminismului	59
Capitolul 1. Trăind pe ruinele creștinismului	81
I. Realitatea, morala și bioetica după Dumnezeu	81
II. <i>Meine italienischen Reisen</i> : drumul care a dus la Noua Romă	89
III. Romano-catolicismul, proiectul moral-filosofic și bioetica	101
IV. Lumea de după Dumnezeu	110
<i>Bibliografie</i>	114
Capitolul 2. De-moralizarea și golirea de conținut a moralei și a bioeticii	119
I. Sfârșitul unei epoci	119
II. Marea ruptură: sfârșitul creștinătății și marginalizarea creștinismului	126
III. Configurând o cultură fără perspectiva ochiului-lui- Dumnezeu	145
IV. De-moralizarea și golirea de conținut a moralei și bioeticii tradiționale	153
V. Morala și bioetica – de-moralizate și devalorizate: continuând explorarea lumii de după Hegel	165

VI. Morala și bioetica – macro-alegeri de stil-de-viață	173
VII. De la Kant la Hegel: statul și politica – substitute pentru Dumnezeu și morală	179
VIII. De-moralizarea și golirea de conținut a moralei și a bioeticii: un rezumat	185
IX. Privind în abis	189
<i>Bibliografie</i>	195

Capitolul 3. Mai mult despre secularizare, câteva gânduri despre sexualitate și autoritatea statului	203
I. Varietățile secularizării reconsiderate	203
II. Un nou înțeles al tolerării: tolerarea ca acceptare ...	220
III. Sexualitatea contează	225
IV. Sexualitatea și reproducerea: o lume-a-vieții de după păcat	241
V. Noile moravuri sexuale: importanța culturală a avortului	263
VI. Dincolo de heterosexualitate: normativitatea secularistă a sexualității pure	267
VII. <i>Timeo Danaos et dona ferentes</i> : filosofia morală ca agendă politică	271
VIII. Trecerea de la Modernitate la Post-Modernitate: o pregătire pentru morala și bioetica contemporană	278
IX. Trăind în statul mai-mult-decât-minimal: autoritatea politică a unui <i>modus vivendi</i>	296
X. Statul secularist de după Dumnezeu	309
<i>Bibliografie</i>	312

Capitolul 4. <i>Fides et ratio</i>, sinteza medievală occidentală și colapsul moralei și bioeticii seculariste	325
I. Creștinismul occidental: credința în rațiune	325
II. A-L cunoaște pe Dumnezeu sau a ști despre Dumnezeu: întâlnirea cu transcendența	327

III. Nașterea creștinismului occidental	334
IV. Oare ar fi putut sta lucrurile altfel? Scurtă explorare a modului cum Islamul a respins o transformare aristotelică a credinței tradiționale	350
V. De la credința în rațiune la adoptarea unei agende politice	359
<i>Bibliografie</i>	361

Capitolul 5. Conflictele bioetice: obligațiile față de

Dumnezeu și obligațiile față de statul secularist	365
I. Conflictul moral într-o cultură post-creștină: cazul obiecțiilor de conștiință	365
II. Profesionalismul medical și statul fundamentalist secularist	366
III. O prăpastie adâncă: de ce nu există teren comun ...	373
IV. Alte reflecții asupra lui Kant: dreptul la conștiință nu este negociabil	382
V. Cât de străini sunt „străinii morali”	388
<i>Bibliografie</i>	390

Capitolul 6. Etica clinică reconsiderată radical: bioetica, morală comună și dreptul

I. Bioetica fără fundamente	393
II. Viața în pluralismul moral	397
III. O morală comună? O bioetică comună?	405
IV. De ce, în ciuda pluralismului moral, consilierii seculariști de etica sănătății au atâta succes	417
V. Dincolo de auto-amăgire: bioetica și etica clinică reconsiderate	423
<i>Bibliografie</i>	426

Capitolul 7. Spațiul comun ca un câmp de luptă:

căutând o ancoră în Dumnezeu	429
I. Morala, bioetica, războaiele culturale și creștinismul apusean: o evaluare a terenului actual	429
II. Făcând loc unei noi paradigme a reflecției morale medicale	431
III. De la etica medicală scolastică la bioetica secularistă contemporană	469
IV. Nici n-au știut ce i-a lovit: <i>aggiornamento</i> transformă contextul cultural al bioeticii	479
V. Este Peter Singer un creștin anonim?	486
VI. Diagnostic greșit, tratament greșit	496
VII. Scrutând viitorul: impactul Papei Francisc	503
VIII. Întâlnirea cu Dumnezeu: întoarcerea spre sensul ultim	540
IX. Teologia reconsiderată: creștinismul ortodox – credința care a dăinuit	549
X. Un conflict între lumi-ale-vieții: morala, bioetica și războaiele culturale	569
<i>Bibliografie</i>	573
 Capitolul 8. Trăind fără Dumnezeu	587
I. Hegel și post-modernitatea	587
II. Condiția umană contemporană: o cultură fără rădăcini	618
III. Războaie culturale de gherilă pe ruinele creștinătății	644
IV. Privind spre viitor: Dumnezeu este Viu	650
<i>Bibliografie</i>	652
 <i>Postfață: Citindu-l pe Engelhardt (Vasile Astărăstoae)</i>	659
<i>Indice tematic</i>	677
<i>Indice de nume</i>	682

Cuvânt înainte

*Diacon prof. univ. dr. Ryan Sampson Nash
director al Centrului pentru Bioetică și
Studii Medicale Umaniste, Ohio State University,
titular al catedrei de Profesionalism și
etică Medicală „Hagop Mekhjian”, S.U.A.*

După Dumnezeu se adresează cititorului român la fel de mult ca celui american. De fapt, cartea ar putea fi chiar mai utilă cititorului român.

S-ar putea ca România încă să aibă o memorie și un duh care s-o ajute să-și păstreze, regăsească sau reînnoiască, propria cultură și bioetică, cu rădăcinile lor creștine.

Filosoful politic Leo Strauss face o distincție între gânditorii profunzi, care au abordat diverse discipline cu îndrăzneală și creativitate, aducând perspective noi sau importante, și savanți, cei ce mai ales cataloghează și compară lucrările marilor gânditori.

Regretatul profesor și medic H. Tristram Engelhardt, Jr., MD, PhD, cunoscut și sub numele de Reader Herman (1941-2018), a fost și una și alta. El a demonstrat, fără egal din câte știu, cu o anvergură și profunzime uluitoare, că era deținătorul unei excepționale expertize, la nivelul marilor gânditori, în bioetică, filosofia științei și a medicinei, economie, filosofie politică, filosofie continentală, medicină clinică, știință fundamentală, filosofia spiritului, psihologie, istorie, etică creștină și teologie – atât creștin ortodoxă, cât și a altor credințe.

În același timp, fiind el însuși un bioetician de vârf care a depus o muncă de pionierat, Engelhardt a contestat ferm orientările din bioetică, domeniu aflat la începuturile sale în acea perioadă. În calitate de provocator în acest domeniu, el a arătat, în mod critic, că noua morală născută din creștinismul și umanismul liberal occidental este cu totul deficitară.

Noi, cadrele didactice din facultatea noastră, repetăm adeseori fraza: „Nu știi bioetică dacă nu cunoști opera lui Engelhardt”.

Deși perspectiva sa asupra bioeticii nu este cea dominantă azi pe plan mondial, opoziția lui față de abordarea progresistă, cu morala ei anti-creștină, va dăinui – sau măcar ne putem ruga pentru asta.

Cel mai important, a fost un om evlavios și râvnitor, cu credință și convingere profundă. El a năzuit și s-a nevoit întru rugăciune, curățenie sufletească și har.

Personalitatea sa academică era îndrăzneată și neclintită în convingeri, iar în contexte mai personale i-a învățat pe mulți ce este prietenia adevărată prin dragostea, acțiunea, îndrumarea, grija și rugăciunea sa.

Mulți dintre noi, care am fost încurajați de el, îl recunoaștem ca un adevărat evanghelizator în mediul academic, în sensul convertirii studenților și a altor cărturari și intelectuali.

Profesorul Engelhardt este autorul a numeroase cărți, capitole și articole importante. Contribuțiile sale cele mai de seamă pot fi considerate: *The Foundations of Bioethics (Fundamentele bioeticii)*, ediția a 2-a; *The Foundations of Christian Bioethics (Fundamentele bioeticii creștine)*; și *Bioethics and Secular Humanism (Bioetica și umanismul secularist)*.

În *Fundamentele bioeticii*, Engelhardt dezvăluie, pe bună dreptate, că împăratul e gol. El deconstruiește temeinic tentativa de a fundamenta o morală doar pe rațiunea secularistă. El arată că această bioetică se reduce la o etică „subțire”, ce recomandă să nu faci rău celor nevinovați, sau în orice caz nu fără consimțământul lor. Și cam atât. Această etică este construită pe fundamentul foarte nesigur al dorinței umane de a trăi în liniște și pace

cu ceilalți oameni. Cartea *Fundamentele bioeticii* rămâne cea mai importantă provocare sau contestare a bioeticii moderne.

Ea însă nu reprezintă poziția lui Engelhardt privind dilemele etice. *Fundamentele bioeticii* exprimă dilemele unui filosof și teoretician al bioeticii. El se întreabă ce fel de etică se poate construi pe baza rațiunii laicizante, într-o societate pluralistă ca cea din Statele Unite ale Americii.

Creștinul ortodox care ar citi această carte nu trebuie să fie nedumerit privind menirea ei. *Fundamentele bioeticii* demolează bioetica falsă, greșită, fiind în același timp în așteptarea alteia, adevărate, care să fie ridicată pe ruinele celei dintâi.

Și iată că din ruine se nasc *Fundamentele bioeticii creștine*. Aici Engelhardt își prezintă abordarea etică și redă cât mai fidel posibil abordarea cunoscută în Biserica Ortodoxă.

După ce a ieșit din cacofonia pluralismului și a intrat în comunitatea de credință și morală a Sfintei Biserici Ortodoxe, atât de bogată în învățături, el oferă o îndrumare mai clar orientată. În această carte, pe măsură ce formulează unele dileme și fenomene problematice, el le înțelege minuțios, precis și clar.

El are însă grijă să nu dea cititorului mai mult decât poate duce. Engelhardt descrie limpede țintele desăvârșirii, dar este conștient de condiția umană și oferă nuanțe, trepte și măsuri ce pot fi atinse, în încercarea de a evita cel puțin sporirea păcatului.

Fundamentele bioeticii creștine este cartea lui Engelhardt pe care preoții și mireni ortodocși ar trebui să o citească – dacă ar fi să aleagă una.

În sfârșit, *Bioetica și umanismul secularist* este încercarea de a construi o punte între eșecul bioeticii seculariste și bogăția bioeticii creștine ortodoxe.

Cartea arată cum se pot folosi limba și gândirea culturii occidentale pentru o mai bună înțelegere, chiar și între părți aflate în dispută sau cei ce au opinii morale și etice diferite. El încurajează folosirea umanismului în măsura în care poate fi util în traducerea preocupărilor între un grup și altul. De asemenea, el subliniază limitele limbajului și ale gândirii laice și

umaniste. Cartea poate fi un instrument util în spațiul public, dar nu poate rezolva divergențele adânc înrădăcinate.

Volumul de față, *După Dumnezeu*, are o altă menire. El spune povestea de fundal, descrie contextul mai larg. Cartea ne oferă inclusiv o prezentare mai personalizată a autorului, cu etapele cercetării sale științifice, mai ales în secțiunile explicit autobiografice.

Dar, mai ales, ea relatează parcursul istoric și cultural al orientării seculariste moderne, explică apariția și transformările bioeticii, precum și pericolul ca societatea să-și inventeze o morală care este una de „după Dumnezeu”, și adesea, în mod clar, chiar contra lui Dumnezeu. Narațiunea se concentrează în primul rând asupra Occidentului, a Statelor Unite, Angliei, Europei de Vest. Cititorul român poate presupune că volumul ar avea prea puțin de-a face cu cultura și istoria românească. Engelhardt ar considera că aceasta e o presupunere falsă. Chiar dacă încă putem folosi termeni precum Est și Vest, chiar dacă încă putem face niște distincții între cultura occidentală și cea est-europeană, totuși amploarea influenței Occidentului nu trebuie subapreciată. Nu e o exagerare dacă spunem că cel puțin toate națiunile dezvoltate economic sunt, într-o măsură mai mare sau mai mică, occidentalizate.

Așadar, *După Dumnezeu* se adresează la fel de mult cititorului român ca și celui american. De fapt, cartea s-ar putea să fie chiar mai utilă cititorului român. Cultura americană s-ar putea să se fi îndepărtat deja atât de mult de ceea ce era cultura creștină tradițională, încât să nu mai poată auzi avertismentul.

În schimb, s-ar putea ca România încă să aibă o memorie și un duh care s-o ajute să-și păstreze, regăsească sau reînnoiască propria cultură și bioetică, cu rădăcinile lor creștine.

Pe lângă faptul că această carte a fost scrisă inițial în limba engleză și descrie în primul rând niște evoluții petrecute într-un anumit context cultural, merită să reamintim cititorului că această carte a fost scrisă și într-un anumit moment în timp. Ediția în limba engleză a fost publicată în 2017. Aceasta era înainte de

izbucnirea crizei COVID-19 și a mării pandemii de frică ce a cuprins întreaga lume. De regulă autoritățile din întreaga lume au luat măsuri și au impus politici publice și poziții „bioetice” complet lipsite de discernământ. Cititorul nu trebuie să interpreteze avertismentele lui Engelhardt ca o respingere a științei sau a medicinei. El a fost medic și a folosit medicamente când era bolnav (știu întrucât am fost unul dintre medicii care l-au tratat). Engelhardt a încercat să folosească corect știința, medicina și tehnologia. Dar analiza și previziunile lui din cartea de față sunt aplicabile și fenomenului pandemic.

Am simțit foarte mult lipsa glasului și evaluărilor sale sobre în acești ultimi ani. Mai mult, trebuie să subliniem că acest volum a fost scris în timp ce autorul se lupta cu al doilea cancer. Cartea a fost publicată doar cu câteva luni înainte de moartea sa. Dacă ar fi avut mai mult timp și putere, el ar fi oferit ediții ulterioare, revizuite, ale propriei cărți. Cu toate acestea, boala lui și caracterul presant al scrierii acestui volum în ultimele luni de viață au făcut să transpară onestitatea și candoarea sa. Povestea lui trebuie receptată așa cum este și pentru momentul când a fost scrisă.

L-am rugat în mod special să scrie această carte. Sunt sigur că l-au rugat și alții. Am avut bucuria să studiez, să lucrez și să călătoresc cu profesorul Engelhardt în ultimii câțiva ani ai vieții sale. Mi-a fost dascăl, învățându-mă cu răbdare. I-am citit opera. Conversațiile din timpul acelor călătorii mi-au dezvăluit adesea propria ignoranță privind vastele mișcări tectonice culturale care au configurat domeniul în care deja mă afirmam. În multe feluri, însăși povestea de viață a profesorului Engelhardt ca atare a fost o euristică ce ne ajută să înțelegem realitatea noastră prezentă. De aceea l-am rugat să scrie povestea contextului mai larg al bioeticii și cât mai mult despre propria sa poveste. Sunt recunoscător că a făcut-o. Sunt sigur că așa va fi și cititorul care va citi această poveste.

INTRODUCERE

Morala, bioetica și eșecul Iluminismului

Suntem după Dumnezeu. Aceasta înseamnă că azi cultura secularistă¹ dominantă a devenit surdă și oarbă față de existența lui Dumnezeu. Rezultatul este că, eludând perspectiva ochiului-lui-Dumnezeu², morala, bioetica, statul, chiar sensul vieții, au ajuns să fie abordate ca și când totul ar veni de nicăieri, nu s-ar îndrepta spre niciunde și n-ar avea niciun scop ultim și peren. Cartea de față examinează rădăcinile și implicațiile acestei depline imanentizări a tuturor sensurilor din cultura secularistă dominantă. Ceea ce s-a petrecut este că încrederea în raționalitatea secularistă, aflată la originile proiectului filosofic occidental născut în Grecia și apoi renăscut în creștinismul occidental la începutul mileniului al doilea, s-a dovedit nejustificată. Aspirațiile Iluminismului lui Immanuel Kant (1724-1804) s-au năruit și ele, fiind golate de conținut: rațiunea s-a dovedit incapabilă să-L înlocuiască pe Dumnezeu.

Când termenul „bioetică” a revenit în atenție în 1971 (Reich 1994), John Rawls (1931-2007) tocmai publicase *A Theory of Justice*

¹ Am tradus prin *secularist* termenul *secular* din original (vezi precizările din **Studiul introductiv**, precum și, mai jos, la începutul capitolului 3, ampla discutare de către profesorul Engelhardt a sensurilor cuvântului englezesc *secular* – n. trad.).

² În original *God's-eye view*, o perspectivă „ca-și-când-ar-fi-a-lui-Dumnezeu”, un punct de vedere așa-cum-ar-putea-fi-cel-al-lui-Dumnezeu. În cinematografie desemnează, prin analogie cu perspectiva ochiului-de-pasăre, plasarea camerei deasupra subiectului pentru a filma dintr-un unghi din care personajele nu se pot vedea pe ele însele, dând privitorilor o perspectivă oarecum omniscientă (n. trad.).

(Rawls 1971). Mulți au considerat că Rawls ar fi justificat pretențiile universaliste ale filosofiei morale de a furniza bazele unei teorii a dreptății, canonice și întemeiate filosofic, odată cu cele ale unei bioetici întemeiate canonic a politicii de alocare a fondurilor pentru sănătate³ (Daniels 1985). Apariția bioeticii și succesul ei au părut să îndreptățească speranțele Iluminismului în raționalitatea morală secularistă. Bioetica era plină de așteptări iluministe. Rațiunea avea să triumfe și, pe baza unor argumente raționale solide, avea să întemeieze o morală și o bioetică secularistă canonică. Bioeticienii care credeau în filosofie puteau ajuta astfel la împlinirea visului iluminist: morala avea să fie ancorată în raționalitate, autoritatea statului putea fi legitimată prin raționalitate morală și toți oamenii aveau să fie recunoscuți ca membrii unei unice comunități morale atotcuprinzătoare. Ar fi existat astfel o bioetică întemeiată rațional, care ar fi călăuzit societatea, oferindu-i repere pentru a putea ține pasul cu ritmul amețitor al progreselor biomedicale. Totuși, în același an în care Norman Daniels publica *Just Health Care* (1985), lucrarea sa despre bioetica alocării bugetare pentru sănătate, Rawls mărturisea că recunoaște imposibilitatea găsirii unui fundament moral-teoretic sau moral-metafizic al unei teorii a dreptății și ca urmare al unei bioetici a alocărilor bugetare pentru sănătate (Rawls 1985). Rawls începuse să se confrunte cu post-modernitatea. Ceea ce păruse a fi o bază atât de sigură și fermă pentru bioetică și în general pentru morală, ajunsese a fi pus sub semnul întrebării.

Deși volumul de față tratează despre temeiurile morale ca atare, el acordă o atenție specială sistemului de sănătate și ca urmare bioeticii. Bioetica reprezintă unul dintre cele mai importante terenuri de bătălie în războaiele culturale de azi.

³ Este vorba de politica alocărilor bugetare, din bani publici, pentru sisteme de îngrijire a sănătății, politică ce face în S.U.A. obiectul unor ample controverse legate de criteriile bioetice care ar trebui să o orienteze (*n. trad.*).

Bioetica se confruntă cu eșecul intelectual și cultural major al unor așteptări fundamentale. Este azi limpede că nu există nicio bioetică ori morală pe care filosofia să le poată întemeia drept canonic. Nu poate exista nicio perspectivă finală secularistă privind natura dreptului, a binelui și a virtuții. Se recunoaște azi că proiectul moral-filosofic occidental, început în Grecia antică și re-asumat de Evul Mediu occidental și Iluminism, a eșuat. Așa cum rezumă Judd Owen: „Azi încrederea în gândirea filosofică atotcuprinzătoare a Iluminismului pare să fie în ruine și prea puțini mai speră că ea va putea fi înlocuită cu succes de vreo altă filosofie atotcuprinzătoare. Această disperare este, în mare măsură, rezultatul unei critici radicale a rațiunii în sine” (Owen 2001, p. 1). Însuși sensul și înțelesul moralei și al bioeticii trebuie regândit. Așa cum aprecia G.W.F. Hegel (1770-1831), și așa cum sublinia Richard Rorty (1931-2007), este imposibil ca reflecția morală secularistă să întemeieze un conținut canonic al moralei, deoarece „nu există niciun mod de a ieși din cadrul diverselor vocabulare pe care le folosim și de a găsi un meta-vocabular care să țină cumva cont de *toate vocabularele posibile*, de toate modurile posibile de a judeca și a simți” (Rorty 1989, p. xvi). Așa cum demonstrează interminabilele dezbateri privind statutul moral al actelor homosexuale, al reproducerii în afara căsătoriei, al avortului, al alocării resurselor pentru sănătate sau al eutanasierii, nu putem cădea de acord când e licit, interzis ori obligatoriu sexul, reproducerea, transferul proprietății sau luarea vieții umane. E imposibil chiar și să convenim asupra unui punct de vedere filosofic neutru de unde să se poată arăta prin argumente raționale solide că trebuie să acționezi totdeauna dintr-un punct de vedere moral. Printre altele, nu există punct de vedere moral neutru. Confruntarea cu asemenea dezamăgiri constituie forța post-modernității. Occidentul a intrat în modernitate și Iluminism cu așteptarea ca noua sa rațiune, complet secularizată, să întemeieze o morală canonică. Asta a făcut și bioetica în anii 1970.

Dar, deși s-a căutat un temei intelectual pentru această speranță, el s-a dovedit inexistent.

Încă de acum două milenii și jumătate, la începuturile proiectului moral-filosofic, mulți și-au dat seama că proiectul era carent, greșit: nu poți întemeia prin raționament filosofic o anume morală drept canonică, deoarece trebuie totdeauna convenite mai întâi anumite premise fundamentale pentru a stabili bazele a ceea ce vrei să dovedești. Orice filosofie morală presupune totdeauna anumite premise de bază convenite pentru a fundamenta acele concluzii pe care vrea să le demonstreze. Provocarea insurmontabilă este cum să stabilești, prin argumente raționale seculariste solide, care sunt acele premise ce trebuie agreeate de la început, pe care să se sprijine poziția morală pe care o susții. Recunoscând această dificultate, „Protagoras [sec. V î.Hr.] a fost primul care a afirmat că orice chestiune are două laturi, opuse una alteia, și chiar el raționa în acest mod, fiind primul care a făcut acest lucru” (Diogene Laertios 1979, vol. 2, p. 463, IX.51). Sofiștii au fost foarte ponegriți, dar ei s-au confruntat în mod deschis cu imposibilitatea proiectului moral secularist început de Socrate, Platon și Aristotel: întemeierea unei morale canonice pe cale pur rațională. În vremea Părinților creștinismului primar, eșecul proiectului filosofic grec era deja larg recunoscut, așa cum atestă Agrippa (sec. I d.Hr.⁴) și Clement al Alexandriei (cca 150-215). Post-modernitatea reprezintă admiterea a ceea ce a fost totdeauna adevărat și fusese deja recunoscut în vechea Atenă. Filosofia nu poate scoate iepurele unei morale canonice din pălăria magică a raționamentelor filosofice. Bioetica, morala și politicile publice seculariste – argumentează cartea de față – trebuie reconsiderate.

Oare de ce a așteptat atât de mult cultura secularistă, și în ocurență bioetica, de la raționalitatea morală secularistă – mult

⁴ Este vorba de filosoful sceptic grec Agrippa, contemporan cu Cicero, autor al lucrării *Pente tropoi* (n. trad.).

mai mult decât ar fi putut ea furniza vreodată? Cultura Occidentului, așa cum s-a format ea la începutul mileniului II, a fost marcată de o dialectică a celor doi poli, *fides et ratio*, credința și rațiunea, înrădăcinată în renașterea, la începutul mileniului II, a încrederii în filosofia morală a grecilor. Există atunci încrederea că, în domeniul moralei, s-ar fi putut întemeia pe rațiune ceea ce învăța și credința. După Reformă, credința creștină din Occident s-a scindat într-o mulțime de denominațiuni angajate iremediabil în conflicte sângeroase. În urma războaielor religioase din secolul XVII s-a născut speranța, ba chiar credința, că cel puțin rațiunea nu va mai eșua, și cu atât mai puțin va duce la vărsare de sânge, așa cum făcuse încrederea în credința religioasă. Ar fi existat o singură morală secularistă, justificată de o singură perspectivă sau narațiune canonică asupra acelei raționalități morale seculare care ar fi trebuit să înlocuiască multitudinea de perspective privindu-L pe Dumnezeu și poruncile Sale. S-a crezut că rațiunea îi va călăuzi pe toți către o morală unică și astfel către o bioetică canonică unică. Totuși, această credință în rațiune s-a dovedit falsă.

Rațiunea a eșuat. Nu există un singur sens sau o singură înțelegere secularistă a ceea ce este moral din punct de vedere rațional. Ca urmare, există o diversitate de morale și bioetici seculariste, greu de gestionat. Nu există o singură narațiune privind rațiunea morală și/sau ceea ce este rezonabil din punct de vedere politic, care să poată înlocui o perspectivă a-ochiului-lui-Dumnezeu. Mai mult, rațiunea secularizată n-a dus la pacea perpetuă, ci la Domnia Terorii din Revoluția Franceză, și apoi la măcelărirea a sute de milioane de oameni de către regimurile seculariste „raționaliste” ale lui Iosif Stalin, Mao Zedong și Pol Pot, totul în virtutea unor viziuni „morale” bazate pe presupuse justificări filosofice, care aveau propriile lor bioetici seculariste⁵.

⁵ Diversitatea morală a eticii medicale, a bioeticii și a dreptului medical, îmbracă multe forme. Această diversitate e ilustrată, printre altele, de evoluția,

În orizontul finitului și al imanentului, oare cum s-a putut vreodată concepe că ar fi posibil să se postuleze o perspectivă de nicăieri care să poată călăuzi în mod neutru și canonic morală, bioetica și politicile publice? Și totuși, această fantezie orgolioasă a fost generală. Immanuel Kant, de pildă, a alimentat această speranță deșartă prin recursul său la un observator rațional imparțial [*ein vernünftiger unparteiischer Zuschauer*] (*The Foundations of the Metaphysics of Morals*, Kant 1959, AK IV.393), încât astfel să întemeieze și să dea substanță perspectivei sale morale. Dar un asemenea punct de vedere rațional imparțial nu există. Nu există o perspectivă de nicăieri. Pentru ca un decident sau observator rațional să călăuzească, să facă o alegere principială ori să ia o decizie întemeiată, el trebuie să posede deja un simț moral sau o teorie subțire a binelui⁶. El nu poate fi imparțial, ci dimpotrivă, trebuie să fie de la început adeptul unui anume sens privind ceea ce este rațional din punct de vedere moral. Trebuie să aibă un anume conținut moral. Dar ce conținut moral ar trebui ales pentru a-l ghida? Ce anume perspectivă morală, teorie „subțire” a binelui ori perspectivă asupra a ce este moral din punct de vedere rațional, ar trebui să adopte ipoteticul contractor, decident ori observator rațional? De pildă, cum ar trebui ierarhizate valori umane cardinale precum libertatea, egalitatea, prosperitatea sau siguranța, și de ce? În funcție de modul cum sunt ierarhizate aceste valori, vor fi afirmate o anume morală, bioetică și politică de sănătate, de pildă cea a social-democrației sau cea a oligarhiei capitaliste a

conținutul și semnificațiile diferite ale bioeticii și dreptului medical așa cum existau ele în blocul sovietic, dat fiind cadrul lor de referință și justificativ marxist-leninist. Deja în octombrie 1972, în Republica Democrată Germană, se ținea o conferință ce dezbătea problemele etice ridicate de biologia moleculară (Geissler *et al.* 1974). Pentru alte exemple de bioetică marxist-leninistă, vezi Ehmann și Löther 1975; Syrnew și Tschikin 1975; Thom și Weise 1973; Winter *et al.* 1979.

⁶ În original *thin theory of good*, concept introdus de John Rawls în *A Theory of Justice* (vezi explicațiile din studiu introductiv – *n. trad.*).

unui partid unic ca în Singapore. Nu există nicio posibilitate de a ajunge la vreo anume ierarhizare corectă, care să excludă eroarea perpetuă a considerării ca adevărat a ceea ce trebuia în prealabil demonstrat, a argumentării în cerc ori a angajării într-o regresie infinită. Nu există niciun raționament pe care să se poată întemeia drept canonică o anumită perspectivă asupra a ceea ce e rațional din punct de vedere moral, fără a se admite în prealabil un cadru format din anumite premise de bază și reguli de admisibilitate a dovezilor, și așa mai departe la nesfârșit. *Pace*⁷ promisiunea lui Platon din *Eutifron*, nu există niciun substitut rațional pentru perspectiva „ochiului-lui-Dumnezeu”. O morală cu o bioetică dictată de rațiune tuturor se poate achiziționa doar cu prețul conținutului. Principiile morale universale sunt goale: „Fă binele!” – dar care e binele? Conținutul e achiziționat cu prețul universalității. Orice morală ori bioetică cu un conținut este una anume, și ca urmare, una aflată în contrast cu o mulțime de altele. În consecință, morala și bioetica secularistă sunt plurale în mod negestionabil.

Dar există implicații încă și mai radicale care decurg dintr-o evaluare onestă a situației de fapt în care se găsesc morala și bioetica. Odată ce totul a fost plasat în orizontul finitului și imanentului, iar Dumnezeu nu mai e recunoscut drept ancora moralei, și odată ce s-a recunoscut că morala e incapabilă să furnizeze un surogat canonic, ceea ce înainte fuseseră alegeri morale devin simple alegeri de stil-de-viață. Se schimbă radical sensul moralei și al bioeticii. Nu mai există nicio perspectivă din care să se poată afirma că alegerile contrare față de ceea ce e stabilit a fi obligatoriu din punct de vedere moral și bioetic sunt de fapt greșite, în sensul că încalcă acele canoane ale binelei, dreptății și/sau virtuții pe care ar trebui să le adopte toate

⁷ Am păstrat termenul latinesc *pace* din original, folosit în mod tradițional în limbajul academic pentru a exprima dezacordul politic, reverențios, având sensul: „cu tot respectul convenit lui...”, „cu îngăduința lui...”, „fără să doresc să intru într-o polemică sau controversă cu...” (*n. trad.*).

persoanele raționale. Un asemenea punct de vedere moral canonic nu poate fi asigurat. Nu există o comunitate morală canonică, reală ori ipotetică. *Pace* Rawls (1971), nu există o poziție originară canonică. Ca urmare, pluralismul moral și bioetic secularist este negestionabil.

Ne confruntăm cu un haos moral și bioetic de principiu. Încă și mai rău, acum e limpede că nu poate fi demonstrat pe cale rațională că punctul de vedere moral ar putea constitui argumentul sau atuul decisiv care să contracareze grija dictată de cerințele prudenței și interesului propriu. De pildă, dacă nu mai recunoști existența lui Dumnezeu și a perspectivei „ochiului-lui-Dumnezeu”, și dacă prin urmare te regăsești într-un univers aparent lipsit de sens ultim, de ce ar mai trebui în mod rațional să slujești totdeauna binele cel mai mare pentru cel mai mare număr de oameni, mai curând decât propriul tău bine și/sau cel al familiei tale și al celor apropiați ție? E oare irațional să acționezi imoral, dar pentru mize foarte mari, așa cum au făcut Alexandru cel Mare și Iulius Cezar? Oare ce sens anume al raționalității ar trebui să adopți, și de ce ar trebui să te lași guvernat mereu de acesta și nu de altul?

Din nou, odată ce totul a fost plasat într-un context de după Dumnezeu, totul devine lipsit de sens ultim, inclusiv morala.

Miza nu mai este doar Dumnezeu ca obiect al evlaviei, ci Dumnezeu ca punct de referință epistemică și axiologică finală și ultimă. Fără Dumnezeu, în acest sens minimal, dispare orice înțeles non-tranzient, orice sens netrecător. De pildă, virtutea și viciul, iubirea și ura, bunătatea și cruzimea, toate vor fi în mod egal uitate într-un univers lipsit de sens ultim. Până și Kant, care era ateu, admitea imposibilitatea moralei, așa cum ajunsese să fie ea înțeleasă cel puțin odată cu începutul mileniului II, în absența unei perspective „a ochiului-lui-Dumnezeu” care să poată fi aplicată. Acest postulat a fost necesar nu pentru a motiva comportamentul moral, ci pentru a-i asigura

raționalitatea imperativă. Ca urmare, Kant afirma pentru reflecția empirică un Dumnezeu pretins⁸, iar pentru morală – postulatele de „Dumnezeu” și „nemurire”. Kant recunoaște că, fără Dumnezeu și nemurire, sensul moralei și al autorității politice, care au definit Occidentul vreme de secole, își pierde temeliile și coerența. Într-o cultură⁹ secularistă de „după Dumnezeu” și „după nemurire”, bioetica și morala sunt transformate în mod fundamental.

Cultura contemporană dominantă, contrară modernității occidentale și lui Kant, este tot mai mult modelată de o morală și o bioetică de „după Dumnezeu” și lipsită până și de postulatul moral teist al lui Kant. După creștinătate, după o morală care în mod tradițional fusese ancorată într-un cadru transcendent ce dădea moralei sensul ei ultim, totul, inclusiv bioetica, trebuie acum regândit din temelii. Încă din 1802 Hegel vedea acest lucru când vorbea despre moartea lui Dumnezeu. Hegel înțelegea că morala secularistă a Occidentului nu putea avea decât un sens immanent, condiționat socio-istoric. Acum, în mod limpede, fără o ancoră în ființă și nici în rațiunea morală, morala secularistă trebuia integral abordată din nou, de la zero, în orizontul finitului și al immanentului. Vedem acum consecințele unei culturi de după Dumnezeu încă și mai acut decât era dispus Hegel să recunoască. Ne confruntăm cu o morală, o bioetică și o autoritate publică repositionate într-o cultură modelată de un postulat metodologic agnostic, astfel încât suntem invitați să procedăm ca și când în ultimă instanță totul ar veni de nicăieri, s-ar îndrepta spre nicăieri și n-ar avea niciun scop sau rațiune finală. Morala secularistă, bioetica secularistă, profesionalismul medical secularist și autoritatea publică secularistă trebuie și ele articulate în raport cu pluralismul moral negestionabil, și

⁸ În original *an as-if God* – un Dumnezeu „ca-și-când” ar exista (*n. trad.*).

⁹ Pentru sensul extins al termenului *culture* (similar germanului *Kultur*) a se vedea mai jos nota 17 aparținând profesorului Engelhardt, precum și precizările terminologice din prefață (*n. trad.*).